

BIULETYN SOCJOLOGII RELIGII (79)

Intensywna nocna kultura miasta a blaknąca religijność? Sprawozdanie z badania PPPiW dotyczącego warszawskiej edycji Europejskiej Nocy Muzeów 2023

Zespół Pracowni Badawczej Polskiego Pomiaru Postaw i Wartości (PPPiW) – skupiający środowisko socjologów z UKSW – już po raz szósty przeprowadził empiryczne badanie dotyczące istoty oraz specyfiki warszawskiej edycji Europejskiej Nocy Muzeów, która odbyła się w sobotni wieczór 13 maja oraz noc z 13 na 14 maja 2023 r. (sobota–niedziela). Poprzednie edycje badań odbyły się odpowiednio w latach: 2013, 2014, 2015, 2016 oraz 2018, stąd też cała seria stała się pewnym projektowym ciągiem o dużej wartości porównawczej. Wszystkie doczekały się opracowań książkowych, wydanych w serii PPPiW¹. Należy tutaj podkreślić, że wspomniane procesy empiryczne oparte były na praktycznie takim samym zestawie pytań umiejscowionych w narzędziu badawczym, co gwarantuje powtarzalność stosowanej procedury oraz – przede wszystkim – możliwość wielorakich odniesień uzyskanych danych między konkretnymi edycjami.

Nota archiwizacyjna

Warto na samym początku zaznaczyć, że niniejsze sprawozdanie to już w sumie trzecia prezentacja badań PPPiW na łamach „Collectanea Theologica” – sporządzona zresztą przez tych samych autorów. Wcześniejsze teksty dotyczyły: (1) okresu najbardziej dotkliwej pandemicznej izolacji, podczas którego poddano analizie zachowania młodzieży akademickiej w kręgu rodzinnej grupy pierwotnej, a także wielowarstwowych przemian

---

¹ Zaręba – Choczyński, *Konsumując coolturę*; Zaręba – Wiśniewski, *Cooltura instant*; Zaręba – Klimski, *Coolturałni*; Linek – Zaręba, *Mozaika coolturałna*; Kawińska – Zaręba, *Cooltura nocą*.

wiary i religijności tej juwenalnej zbiorowości² oraz (2) problematyki wirtualizacji w wielkomiejskim środowisku warszawskim – również w warunkach zwiększonej separacji społecznej³. Co ważne, w każdym takim sprawozdaniu odniesiono się do nieco innej charakterystyki tematycznej badań, co w samo w sobie ukazuje konceptualne zróżnicowanie podejmowanych przez zespół PPPiW inicjatyw.

Można powiedzieć, że analizy socjologiczne cyklicznej akcji Europejskiej Nocy Muzeów odbywającej się w Warszawie stały się poniekąd wizytówką działań badawczych realizowanych przez PPPiW. To właśnie w ramach tej inicjatywy nastąpił duży postęp zarówno w całości kształcie organizowania planu badań, jak też ich organizacji, a także koordynacji potrzebnego zaplecza – głównie ankietatorów będących istotnym elementem łączącym badaczy i respondentów, czyli między poziomem teorii oraz metodologii a poziomem empirii. Mówiąc wprost – zarówno zawodowi socjologowie pracujący w UKSW, jak również studenci studiów socjologicznych odbywający praktykę ankieterską wynieśli z uczestnictwa w tej inicjatywie wiele unikalnych doświadczeń ukazujących socjologię w żywiole badawczym podczas bezpośrednich spotkań z respondentami w terenie.

I chociaż badania socjologicznego fenomenu uczestnictwa w kulturze nie były chronologicznie pierwszymi podjętymi wątkami w działalności PPPiW, to jednak już szósta edycja tej inicjatywy pozwala na wyprowadzenie wielu wniosków ze wszystkich lat doświadczeń. Oprócz badań z tego kręgu przeprowadzono również analizy dotyczące etosów zawodowych wybranych kategorii pracowniczych (urzędnicy, przedsiębiorcy, pielęgniarki i pielęgniarze, zawody prawnicze), diagnozy zagrożeń społecznych (zagrożenie przemocą na terenie dzielnicy Bielany m.st. Warszawy) czy także badania specyfiki wielkomiejskiej (realizowane w Warszawie i Bydgoszczy), analizy dotyczące m.in. życia parafii oraz odniesień młodzieży do realiów życia wielkomiejskiego⁴. Widać wyraźnie, że zespół PPPiW stara się trafnie odczytać „znaki czasu” i uchwycić te społeczne zagadnienia, które w danym momencie są ważne i podnoszone często w publicznych dyskusjach.

---

² Zaręba – Choczyński, „Rodzina i religia w czasie pandemii”, 157–172.

³ Zaręba – Choczyński, „Warszawiacy w zwierciadle analiz socjologicznych PPPiW”, 195–211.

⁴ Wszystkie informacje o badaniach, publikacjach, a także aktywności konferencyjnej prezentowane są na stronie Pracowni – <http://is.ppiw.uksw.edu.pl/>.

Nota teoretyczna

Socjologiczny opis zjawiska znanego pod nazwą „uczestnictwo w kulturze” odznacza się długą tradycją analiz i pewnym zadomowieniem w polskim środowisku badaczy społecznych zajmujących się tym fenomenem. Uczestnictwo w kulturze to wielopostaciowa aktywna działalność polegająca na bezpośrednim kontakcie z treściami kulturowymi, który generuje określone emocje, wyzwala odniesienie do wartości i norm symbolizowanych przez ludzkie dziedzictwo⁵. Ponadto „uczestnictwo w kulturze sprzawdane jest najczęściej do partycypacji w kulturze artystycznej, a więc dziedzinnie kultury symbolicznej, która wiąże się z tworzeniem i recepcją wartości estetycznych. Chodzi tu zarówno o kulturę elitarną, wymagającą od odbiorcy znacznej wrażliwości na wartości estetyczne, dużej koncentracji, wysiłku umysłowego, emocjonalnego napięcia oraz wysokiego poziomu kompetencji kulturowych, jak i o kulturę popularną, łatwą w odbiorze dzięki prostocie i przystępności treści. Partycypacja kulturalna realizuje się jednocześnie na poziomie intencjonalnym (świadomościowym), w sferze ludzkich przeżyć: doznań estetycznych, uczuciowych i intelektualnych, oraz na poziomie zachowań (behawioralnym)”⁶. Odnajdywanie sensów i symboliki dzieł sztuki jest więc tutaj mocno akcentowane.

Biorąc pod uwagę wielość kryteriów uczestnictwa w kulturze, należy zgodzić się z Jolantą Urbanek, która w jednej ze swoich prac stwierdziła, że „przez «uczestnictwo w kulturze» należy rozumieć nie tylko ilość, rodzaj i częstotliwość «odbiorczych kontaktów kulturalnych», przeżywanie jej wartości, ale także twórczość i odtwórczość artystyczną podmiotu. Pozwala to na wzbogacanie osobowości uczestnika w sferze moralnej, poznawczej, kształtowanie wyobraźni i postawy estetycznej”⁷. Uczestnictwo w kulturze jest zatem ujmowane niezwykle waloryzująco – jako doświadczenie budujące jednostkę w wielu wymiarach i pozwalające jej na daleko większą refleksyjność. Chociaż współcześnie pojawiają się też postulaty dotyczące rozszerzenia pojęciowego uczestnictwa w kulturze, które odpowiadałoby nowym założeniom, dyskutowanym obecnie na polu humanistyki⁸.

Realny kontakt z dziełami sztuki najczęściej wpływa w pewien sposób na osoby doświadczające tego fenomenu. Prowadzi je do estetycznej refleksji – głównie odnośnie intencji twórców. Bardzo prywatne (można

---

⁵ Tyszka, *Uczestnictwo w kulturze*, 49; Gołdyka, *Uczestnictwo w kulturze*, 30.

⁶ Makówka, „Funkcje uczestnictwa w kulturze”, 5–6.

⁷ Urbanek, *Uczestnictwo młodzieży akademickiej*, 19.

⁸ Abriszewski, „Uczestnictwo jednostek w kulturze”, 44–46.

powiedzieć nawet intymne) doświadczenie realizowane jest jednak najczęściej w zbiorowym czy też wspólnotowym otoczeniu, gdyż trudno wyobrazić sobie indywidualne przebywanie w muzeach, galeriach czy też w ogóle miejscach publicznych. Należy też jednak dostrzec, że klasyczne – zbiorowe – uczestnictwo w kulturze uzupełniane jest współcześnie przez formę online – z uwagi na doświadczenia pandemiczne ostatnich kilku lat i związane z tym obostrzenia dotyczące fizycznego gromadzenia się ludzi⁹. Masowy czy też wspólnotowy charakter uczestnictwa w kulturze, mimo, że istniejący coraz częściej obok formuły wirtualnej, był bezpośrednim powodem zainteresowania socjologów tym fenomenem, które można było badać przez dostępne narzędzia i techniki oferowane przez współczesną metodologię.

Nota metodologiczna

Ostatecznie badanie warszawskiej edycji Europejskiej Nocy Muzeów 2023 przeprowadził zespół w składzie: Sławomir H. Zaręba (kierownik), Martyna Kawińska (zastępca kierownika), Joanna Wróblewska-Skrzek, Anna Linek, Olga A. Kotowska-Wójcik oraz Marcin Choczyński. Założona próba badawcza liczyła N = 1000 respondentów powyżej 15. roku życia. Procedura doboru jednostek bazowała na schemacie losowania systematycznego w stałych interwałach z wyznaczeniem punktu startowego (osoby stojące w kolejkach do celowo wybranych instytucji). Wybór konkretnych miejsc badawczych opierał się na indeksie instytucji dostępnych na terenie m.st. Warszawy w ramach Europejskiej Nocy Muzeów w 2023 r. Pomiarem objęto uczestników tej inicjatywy kulturalnej, zwiedzających przede wszystkim muzea, ale także instytucje administracji centralnej, centra popularyzacji nauki, galerie oraz inne miejsca niedostępne dla turystyki miejskiej na co dzień. Głównym kryterium doboru jednostek badawczych było zróżnicowanie przestrzenne (umiejscowienie) oraz tematyczne – sprawdzające się do oferty instytucji kulturalnych kierowanej do zwiedzających. Wybrano 25 jednostek podstawowych oraz listę rezerwową z ośmioma lokalizacjami. Ich usytuowanie w konkretnych dzielnicach można przedstawić następująco: Mokotów (15,1%), Śródmieście (10,6%), Bielany (9,2%), Bemowo (8,8%), Wola (7,7%), Ursynów (6,8%), Ochota (6,5%), Białołęka (5,6%), Praga Południe i Żoliborz (obie po 5,4%), Praga Północ (4,1%), Targówek (3,6%), Wilanów i Ursus (obie po 2,3%), Włochy i Wawer (obie po 2,2%), Rembertów (1,3%) oraz Wesoła (0,9%).

---

⁹ Cyboran – Kluzowicz, „Kultura w sieci”, 29–30.

Ostatecznie zrealizowana empirycznie próba liczyła $n = 752$ respondentów zróżnicowanych pod względem najważniejszych cech społeczno-demograficznych (tzw. „metryczkowych”), czyli m.in. płci, wieku, wykształcenia, stanu cywilnego, sytuacji społeczno-zawodowej, miejsca zamieszkania i dochodu. Należy w tym miejscu przedstawić ogólne dane ukazujące realną strukturę respondentów uczestniczących w badaniu. Uwzględnić tu trzeba wcześniej wspomniane cechy (zmiennie niezależne), takie jak wiek (głównie przedziały 19–24 lata – 40,3% i 25–35 lat – 30,8%, ale też do 18 lat – 3,4%, od 35 do 44 lat – 10,4%, od 45 do 54 lat – 9,7%, od 55 do 64 lat – 3,2% i 65+ – 2,2%), płeć (kobiety – 56,6%, mężczyźni – 43,4%), stan cywilny (kawalerowie/panny – 54,3%, żonaci/zamężne – 22,1%, pozostający w związku partnerskim 19,2%, rozwodnicy – 3,1%, osoby owdowiałe – 1,3%), wykształcenie (średnie – 36,4%, wyższe magisterskie humanistyczne – 13,7%, wyższe licencjackie humanistyczne – 12,6%, wyższe licencjackie inżynierskie – 10,1%, wyższe magisterskie inżynierskie – 9,4%, wyższe magisterskie matematyczno-przyrodnicze – 7,6%, podstawowe – 6,7%, zasadnicze zawodowe – 3,2%), miejsce pochodzenia (Warszawa – 45,3%, miasto do 50 tys. mieszkańców – 14,7%, inne miasto niż Warszawa powyżej 250 tys. mieszkańców – 12,9%, miasto powyżej 50 tys. do 100 tys. mieszkańców – 10%, wieś – 8,7%, miasto powyżej 100 tys. do 250 tys. mieszkańców – 8,4%), miejsce zamieszkania (Warszawa – 81%, inne miasto niż Warszawa – 14,4%, wieś – 4,6%), sytuacja zawodowa (pracujący zawodowo – 61%, uczniowie i studenci – 32,4%, bezrobotni – 3,9%, emeryci – 1,6%, renciści – 0,6%, gospodynie domowe – 0,4% i rolnicy – 0,1%), stosunek do wiary i praktyk religijnych (niewierzący i niepraktykujący – 30,3%, wierzący i regularnie praktykujący – 20,8%, wierzący i niepraktykujący – 20,4%, wierzący i nieregularnie praktykujący – 15,1%, obojętni religijnie, ale przywiązani do tradycji religijnej – 13,5%) oraz deklaracja dochodów na osobę (powyżej 5000 zł – 38,6%, od 3001 zł do 5000 zł – 31,9%, od 1501 zł do 3000 zł – 17,3% i do 1500 zł – 12,2%). Jak widać, uczestnikami warszawskiej edycji Europejskiej Nocy Muzeów 2023 były w przeważającej większości osoby młode – zaczynające dopiero swoje życie zawodowe, często już w trakcie studiów. Jest to dla nich bardzo atrakcyjna forma spędzania czasu w miejskim *interiorze*, w przeciwieństwie do osób zaawansowanych wiekowo.

Bezpośrednie, właściwe terenowe badanie przeprowadzone zostało w sobotni wieczór 13 maja oraz noc z 13 na 14 maja 2023 r. Cztery dni wcześniej w dniu 9 maja (wtorek) przeprowadzono szkolenie ankieterskie, które organizowane jest każdorazowo przed badaniami z udziałem właśnie ankietatorów oraz zespołu PPPiW. Omówiono na nim kwestie

metodologiczne (dobór próby, wyznaczanie respondentów, nawiązywanie kontaktu i sposób prezentacji pytań, ocena ryzyka i kwestii drażliwych), następnie rozlosowano miejsca badań (konkretne lokalizacje i miejsca rezerwowe), przeszedzono i sprawdzono narzędzie badawcze oraz dokonano stosownych ubezpieczeń ankierów i uposażenia ich w identyfikatory i zaświadczenia. Ostatecznie zrekrutowano 32 ankierów studiujących na kierunkach socjologia (29 osób) oraz ekonomia (3 osoby). W sumie 19 kobiet i 13 mężczyzn podzielono na 15 zespołów badawczych. Zostały im przydzielone konkretne lokalizacje czyli miejsca badań. W trakcie ich realizacji następowały pewne korekty związane z udawaniem się do innych rezerwowych miejsc. Podczas samego badania lokalizacje i pracę ankierską nadzorował zespół kontrolny (Sławomir H. Zaręba i Marcin Choczyński), a w kontakcie telefonicznym była główna metodolog badań (Joanna Wróblewska-Skrzek), która na bieżąco rozwiązywała pojawiające się wątpliwości.

Największą zmianą w stosunku do poprzednich edycji badań była modyfikacja samego narzędzia badawczego. W edycjach przeprowadzonych w latach 2013–2018 korzystano z tradycyjnej papierowej ankiety typu PAPI (*Paper and Pencil Interview*), z kolei w najnowszej odsłonie narzędzie uzyskało postać ankiety elektronicznej – wypełnianej przez ankiera, a nie bezpośrednio przez respondenta. Zastosowana technika CAPI (*Computer Aided Personal Interview*) to formuła łącząca zarówno wykorzystanie rzeczywistych ankierów, ale przy pomocy narzędzia internetowego, a nie papierowego. Stanowi ona pewien pomost między historyczną już w dużej mierze PAPI a CAWI (*Computer Assisted Web Interview*) – jako formy wyłącznie wirtualnej, wysyłanej bezpośrednio do wytypowanych respondentów. Ankietę zamieszczono na serwerze UKSW obsługiwanej przez format LimeSurvey. Warto tutaj przypomnieć, że tego typu internetowe narzędzie wykorzystano w 2021 r. przy okazji badań realizowanych w Warszawie, a zatytułowanych *Między światem realnym a wirtualnym*.

W ankiecie znalazło się ogółem 30 pytań, w tym 10 odnosiło się do danych społeczno-demograficznych (tzw. „metryczkowych”) czyli zmiennych niezależnych, a 20 stanowiło właściwe pytania badawcze (zienne zależne). Warto tu jednak zaznaczyć, że struktura i właściwości internetowego kwestionariusza ankiety wymogły zastosowanie jeszcze dodatkowo sześciu pytań pomocniczych. Respondentów zapytano m.in. o następujące kwestie: źródła czerpania informacji na temat oferty instytucji kulturalnych biorących udział w Nocy Muzeów, oczekiwania odnośnie typów oferowanych atrakcji, satysfakcja z nocnego uczestnictwa w kulturze, liczba odwiedzonych miejsc, dotychczasowa liczba uczestnictwa w Nocy

Muzeów, preferencje w doborze miejsc odwiedzin, ocena sprawności organizacyjnej, jednostkowe i zbiorowe uczestnictwo, autodefinicja własnego uczestnictwa w kulturze, motywy wyboru i odwiedzin konkretnych miejsc, możliwość zwiedzenia miejsc trudno dostępnych, korzystanie z miejsc kultury poza Nocą Muzeów, porównania do uczestnictwa w kulturze starszych generacji, branie udziału w cyklicznych wydarzeniach, ograniczenia w uczestnictwie w kulturze, preferencja odnośnie sposobów i miejsc wypoczynku, przynależność do stowarzyszeń kulturalnych (instytucji związanych z kulturą), finanse przeznaczane na inicjatywy kulturalne, opinie odnośnie polskiej kultury i patriotyzmu, prezentacji sztuki w przestrzeniach publicznych, nowych form wyrazu artystycznego (np. graffiti, sztuka uliczna, letnie imprezy plenerowe), opinie o polskości i stopień satysfakcji z mieszkania na terenie naszego kraju. Jak zatem widać omnibusowy charakter pytań o uczestnictwo w kulturze miał w zamierzeniu ukazać bogactwo jej form u respondentów, których motywacje i preferencje są niejednorodne, aczkolwiek generalnie silnie aprobujące organizację tego typu wydarzeń w miejskiej przestrzeni.

Nota empiryczna

Zanim dokonamy – nieco okrojonej, bo odnoszącej się głównie do zmiennej socjo-religijnej – egzemplifikacji wyników naszych badań z 2023 r. – warto w tym miejscu poczynić pewne uwagi teoretyczne. Otóż Europejska Noc Muzeów to wydarzenie, które staje się każdego roku okazją do powszechnego, bezpośredniego, a przy tym bezkosztowego, co dla niektórych zainteresowanych osób jest czymś wyjątkowo ważnym, uczestnictwa w tym niecodziennym, kulturalnym wydarzeniu. Odbiorcy tegoż kulturalnego „nocnego wyjścia na miasto” przeobrażają się wówczas w publiczność podziwiająca dzieła artystów – nie tylko rodzimych, ale i tych o światowej sławie umieszczonych w salach licznych galerii i muzeów. Z drugiej zaś strony – jak zauważa Anna Wiczorkiewicz – „muzeum dokonuje pewnej klasyfikacji owej publiczności muzeów, bowiem „niektórzy z jej grona okazują się lepiej przygotowani do tego, by zrozumieć symbole a tym samym wpisują się oni w krąg tych, którzy przeszli inicjację kulturalną”¹⁰.

Jak już wspomniano powyżej, w przeprowadzonym badaniu socjologicznym indagowano uczestników warszawskiej edycji Europejskiej Nocy Muzeów 2023 na różne tematy – począwszy od źródeł informacji dotyczących tego wydarzenia, oczekiwań z tym związanych, częstotliwości

---

¹⁰ Wiczorkiewicz, „Muzeum jako miejsce rytuałów”, 42.

uczestnictwa, a nawet o ocenę komunikacji miejskiej. Ponadto z kim uczestniczą, czym w ogóle dla nich jest takie wydarzenie, co skłoniło lub kto ich namówił bądź zachęcił do wyjścia właśnie w nocy w celu odwiedzenia muzeów i galerii, a dodatkowo jakie formy wypoczynku preferują oraz czy przynależą do jakiejś instytucji propagującej kulturę, aż po stosunek do miejsc związanych z polskością i wartości narodowych.

Okazuje się, że na atrakcyjność tego wydarzenia składa się wiele motywów, jednym z nich jest z pewnością wspomniana pora nocna tworząca szczególną atmosferę tajemniczości. Jednak nie jedynym, bowiem zwiedzający staje twarzą w twarz z obiektami posiadającymi wartość zarówno historyczną, jak i artystyczną. To spotkanie z całą gamą znaków, symboli i treści zapisanych w dziełach artystów. Według Michała Jeżewskiego każdy przejaw kultury związany jest z określonymi wartościami, których potrzebuje człowiek, zwłaszcza materialnymi oraz umysłowo-duchowymi. W tak rozumianej kulturze, człowiek żyje, w niej i przez nią się rozwija, spełnia i realizuje zarówno w wymiarze doczesnym, jak i historycznym¹¹.

Ponadto muzea, które rozwijają wrażliwość i uczą umiejętności przekazu emocji, są nie tylko miejscem prezentowania dziedzictwa kulturowego, ale i doskonałym miejscem kontaktu z innymi a dodatkowo możliwością wymiany opinii. Anna Wieczorkiewicz napisze, że muzealna przestrzeń uświęca pewne wartości i wskazuje sposoby ich kompleksowego (indywidualnego i zbiorowego zarazem) przeżywania. Jest nie tylko terenem re-prezentacji i inscenizacji, ale i szeroko rozumianej debaty nad kulturą, a zwłaszcza nad wartościami, które uważa się za kluczowe dla istnienia danej społeczności. Prowadzi się tu na przykład dysputy m.in. na temat prawomocności różnych kultów, zarówno religijnych, jak i takich, które kojarzone są z wartościami laickimi takimi jak kult przeszłości narodowej lub kult wiedzy, czy też na temat powszechności prawa do kulturowego posiadania sfer symboli nietykalnych¹².

Z racji podjętego tu zagadnienia, a mianowicie relacji jaka zachodzi (bądź też nie) pomiędzy stopniem religijności uczestników a konsumpcją kultury, warto w tym miejscu przypomnieć, iż religia niemal od zawsze wiązała się z życiem codziennym większości społeczeństw, wpływając na ich tożsamość i kształtując ich historię – czy to w formie przekazu ustnego, czy też formie pisanej, czy wreszcie w postaci materialnej. Religia wciąż jeszcze jest inspiracją dla wielu zarówno profesjonalnych, jak i ludowych artystów. Sztuka sakralna byłaby tu jednym z takich przykładów, na co

---

¹¹ Jeżewski, „Korelacja pomiędzy kulturą i religią”, 58.

¹² Wieczorkiewicz, „Muzeum jako miejsce rytuałów”, 50.

zwraca uwagę wspomniany Michał Jeżewski, pisząc, że z jednej strony religia przez dostarczanie nowych treści, idei i motywów inspiruje sztukę, która praktycznie w każdej znanej nam kulturze przejawia się jako forma tzw. sztuki sakralnej. Ten udział przeżyć estetycznych w ludzkiej sferze religijnej widoczny jest choćby w takich dziedzinach jak: architektura (katedra Notre Dame w Paryżu), malarstwo (*Ostatnia wieczerza* Leonarda da Vinci), rzeźba (*Ekstaza św. Teresy* Berniniego) oraz literatura (*Quo vadis* Sienkiewicza, *Boska komedia* Dantego) i muzyka (*Ave Maria* Schuberta, *Nabucco* Verdiego, kolędy, pastoralki). Z drugiej strony stany religijne są niejednokrotnie wyzwalane i ubogacane przez sztukę, która bezpośrednio warunkuje akt religijny¹³.

Trzeba też raz jeszcze powiedzieć, iż muzea, które otwierają swoje podwoje w tę jedną, wyjątkową noc, zapraszają i skupiają ludzi o różnym znawstwie historii sztuki, jak i światopoglądzie, oferując im cały repertuar dziedzictwa kulturowego, niekoniecznie kojarzony z religią. Niemniej socjologowie zajmujący się kulturą i partycypacją w kulturze stawiają pytania o uczestników, a między innymi o ich identyfikacje religijne, które mogą, choć nie muszą, wpływać na wybór takich, a nie innych galerii i ich zbiorów. Dlatego też, zanim przywołałyśmy wybrane wyniki z przeprowadzonych badań, już w tym miejscu warto zademonstrować wizerunek religijny badanych uczestników warszawskiej edycji Europejskiej Nocy Muzeów 2023. Co piąty z nich deklarował się jako osoba wierząca i regularnie praktykująca (20,8%), inni zaś jako wierzący, ale praktykujący nieregularnie (15,1%) bądź jako wierzący, ale niepraktykujący (20,4%). Niewiarę i brak uczestnictwa w praktykach religijnych wyraziło najwięcej, bo 30,3%, ogółu badanych, natomiast obojętność religijną, ale jednocześnie przywiązanie do tradycji religijnej wykazało 13,5% ogółu respondentów. Dane religijne będą w dalszej części niniejszego opracowania zastosowane jako zmienne niezależne różnicujące poglądy badanych na temat uczestnictwa w kulturze.

Już w tym miejscu należy zaznaczyć, iż badanie bieżące ujawniło bardzo wyraźną zmianę w postawach religijnych osób uczestniczących w tym kulturalnym wydarzeniu. Otóż w stosunku do roku 2018 – wówczas przeprowadzono ostatnie badanie uczestników warszawskiej edycji Europejskiej Nocy Muzeów – znacznie zmniejszył się odsetek osób deklarujących wiarę i regularny udział w praktykach religijnych o 8,8%, wierzących a przy tym nieregularnie praktykujących o 13,1% i jednocześnie wzrosty w grupach wierzących niepraktykujących (o 2,9%), obojętnych religijnie,

---

¹³ Jeżewski, „Korelacja pomiędzy kulturą i religią”, 60.

ale przywiązanych do wiary (o 2,6%), a zwłaszcza w grupie osób deklarujących się jako niewierzący i nie praktykujący (o 16,4%). Dane te pokazują, że zadane w tytule pytanie o blaknięcie religijności uczestników kultury jest zasadne i aktualne we współczesnych rozważaniach.

A oto kilka przykładów charakteryzujących naszych respondentów z roku 2023 przy uwzględnieniu tylko cech socjo-religijnych, zestawiając dwie biegunowe postawy – „wierzący/a i regularnie praktykujący/a” z „niewierzący/a i niepraktykujący/a”. Na pytanie: „Czym przede wszystkim jest dla Pana/i uczestnictwo w Nocy Muzeów?” otrzymano następujące dane: „atrakcyjnym spotkaniem towarzyskim”, co wyrażały częściej osoby niewierzące (32,4%), niż te przywiązane do religii (19,6%). Podobnie kształtowały się odpowiedzi przy wyborze „doświadczeniem kulturalnym” (30,7% wobec 21,5%) oraz „clubbingiem” (38,5% wobec 15,4%) czy wreszcie „jedyną możliwością odwiedzenia atrakcyjnych miejsc” (29,8% wobec 21,1%).

Z kolei na pytanie: „Co przede wszystkim skłoniło Pana/nią do skorzystania z oferty Nocy Muzeów?”, a więc na pytanie o motywacje nocnej obecności w obiektach kultury, respondenci mieli możliwość wyboru jednej spośród 13 zaproponowanych odpowiedzi zawartych w kafeterii pytania. Mianowicie „osobiste zainteresowania” częściej wskazywały osoby nieidentyfikujące się z religią i praktykami religijnymi (34,8%) niż identyfikujące się z religią (13,0%). Podobnie odpowiedź „pragnienie spędzenia czasu z innymi” wybrało odpowiednio 30,9% i 24,3% czy „atmosfera tego wydarzenia” – tym razem odpowiednio 25,4% i 19,4%. Z kolei odpowiedź „możliwość obejrzenia obiektów, które otwarte są dla zwiedzających wyłącznie w nocy” często zaznaczana była niezależnie od ich stosunku do wiary i praktyk religijnych i kształtowała się na poziomie 26%.

Pozytywne odpowiedzi na stwierdzenie – „podczas Nocy Muzeów staram się odwiedzić przede wszystkim te miejsca, które mają bardzo ważne znaczenie historyczne, kulturowe lub społeczne” – częściej wyrażali respondenci niewierzący i niepraktykujący (31,2%) niż wierzący i praktykujący (23,1%). Podobnie w przypadku odpowiedzi „zwykle są niedostępne dla zwiedzających”, gdzie częściej wartości kształtują się odpowiednio 29,6% i 21,9%.

Okazuje się, że również wybór form wypoczynku, a więc te jakie respondent bardziej preferuje, również różnicowały badanych. Tym razem osoby wierzące i regularnie praktykujące znacznie częściej wskazywały „spotkania w gronie rodzinnym” (w roku 2018 – 61,6%, w 2023 – 83,2%) niż określający się jako niewierzący i niepraktykujący (w roku 2018 – 43,3%, w 2023 – 60,7%). Podobną tendencję zauważa się przy pytaniu o przynależność do towarzystw kulturalnych. Otóż odpowiedzi twierdzące

kształtowały się w latach 2018 i 2023 następująco: wierzący i praktykujący regularnie odpowiednio – 14,0% i 11,5% zaś niewierzący i niepraktykujący – 4,5% i 3,7%. Jako jeden z przykładów podano Osiedlowy dom Kultury, który częściej wskazywali ci pierwsi w 2018 – 12,5% i w 2023 – 4,6% niż ci drudzy w 2018 – 0% i w 2023 – 3,7%.

Innym przykładem spośród wielu analiz – będącym stosunkiem do polskiej kultury skorelowanym następnie z deklaracjami wiary i praktyk religijnych – jest obszar referujący różne opinie na temat pewnych przejawów patriotyzmu. To niezwykle ważne pole odniesień, gdyż historycznie i tożsamościowo rzecz biorąc, polska kultura i religia rzymskokatolicka pozostają ze sobą w dość znaczących zależnościach.

Pierwszym takim obszarem był obowiązek odwiedzania miejsc związanych z ważnymi odniesieniami do polskości (tradycje, znaczenie historyczne, odwołania do teraźniejszości). Patrząc ogólnie na wyniki badań z 2023 r., można powiedzieć, że im respondenci bardziej wierzący oraz praktykujący, tym wyższy imperatyw moralny do spełniania tego obowiązku. Podobnie wyglądały wskazania respondentów w 2018 r. z tą różnicą, że wtedy odpowiedzi twierdzące były na wyższym poziomie niż pięć lat później. Taką zależność można prześledzić na podstawie analiz poszczególnych danych. Obowiązek odwiedzania miejsc związanych z polską kulturą najczęściej akcentuje kategoria wierzących i regularnie praktykujących (w 2023 r. – 74%, a w 2018 r. – 80,8%), nieco mniej wierzących i praktykujących nieregularnie (odpowiednio 67,4% i 75%), dalej wierzących i niepraktykujących (odpowiednio 55,8% i 79,1%), kolejno obojętnych religijnie, ale przywiązanych do tradycji religijnej (odpowiednio 51,8% i 76,4%), a najmniej zbiorowość deklarująca niewiarę i niepraktykowanie (odpowiednio 41,9% i 64,2%).

Badani deklarujący się jako wierzący i regularnie praktykujący w dużym wymiarze zdecydowanie wyrażają dumę z polskiej narodowości (71,5%), jak również połączenia tego zdecydowanego poczucia dumy z mieszkaniem w Polsce (63,7%). Oni także są zwolennikami poglądu mówiącego o tym, że wywieszanie flagi w oknie lub na balkonie w święta państwowe jest przejawem patriotyzmu (87%). Widać więc wyraźnie, że patriotyczne kwestie tożsamościowe są związane z deklaracjami wiary stabilnej, mocno ukonstytuowanej u osób deklarujących zarówno wymiar *stricte* wyznaniowy, ale także nasycenie religijnością, czyli odniesienie do kwestii wspólnotowych praktyk.

Podsumowanie

Patrząc na całość wyników uzyskanych z badań, można pokusić się o stwierdzenie, że intensywność nocnego uczestnictwa w kulturze przeciwstawia się coraz bardziej rozmytemu podejściu do kwestii wiary oraz religijności. Zarówno te, jak i inne badania przeprowadzone w ramach serii PPPiW ukazują, że odwołania środowisk juwentologicznych do *sacrum* są coraz słabsze w wyniku silnie postępującej laicyzacji tej kategorii społecznej. Dane te uzmysławiają socjologom, jak dynamicznie zmienia się polska wiara, szczególnie w ostatnim czasie i w odniesieniu do różnych wydarzeń rozgrywających się w sferze publicznej. Prowokują też do zadawania pytań o kierunek przemian i stopień ich progresywności.

Warto na koniec dodać, że przytoczone powyżej dane są w pewnym sensie zwiastunem publikacji post-badawczej, która zaplanowana została do wydania jeszcze w 2024 r., a redaktorami naukowymi tej pracy będą Sławomir H. Zaręba, Joanna Wróblewska-Skrzek oraz Marcin Choczyński. Publikacji nadano roboczy tytuł *Powrót do cooltury nocą. Europejska Noc Muzeów w Warszawie 2018 i 2023* z uwagi na skalę odniesień do poprzedniej edycji, a oficyną drukującą pracę będzie Wydawnictwo Naukowe UKSW. Zatem wolumen dostępnych publikacji PPPiW odnośnie do fenomenu nocnego uczestnictwa w kulturze stale się zwiększa – będzie to już 6. książka dotycząca tej tematyki, a 21. z całej serii. Dzięki wieloletniemu doświadczeniu badawczemu można z powodzeniem doskonalić przyszłe analizy i czerpać inspiracje z socjologii teoretyczno-empirycznej – płaszczyźnie rozwijającej zarówno pojęciową i definicyjną conceptualność, ale też będącej blisko realnego odniesienia na poziomie czysto społecznym (czyli w tym wypadku terenowym).

Bibliografia

- Abriszewski, K., „Uczestnictwo jednostek w kulturze. Uwagi na temat nowej dynamiki kultury na przykładzie melomanów i ewolucji nośników muzyki”, *Kultura i Społeczeństwo* 55/1 (2011) 41–62.
- Cyboran, B. – Kluzowicz, J., „Kultura w sieci – nowe formy uczestnictwa w kulturze przestrzeni uczenia się dorosłych”, *Edukacja Dorosłych* 2 (2021) 25–36.
- Gołdyka, M., *Uczestnictwo w kulturze a potoczna świadomość zróżnicowań kulturalnych* (Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej 1985).
- Jeżewski, M., „Korelacja pomiędzy kulturą i religią”, *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio* 24/4 (2015) 57–63.

- Kawińska, M. – Zaręba, S.H. (red.), *Cooltura nocą. Europejska Noc Muzeów w Warszawie 2018* (Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne 2018).
- Linek, A. – Zaręba, S.H. (red.), *Mozaika coolturalna. Europejska Noc Muzeów w Warszawie 2016* (Warszawa: Kontrast 2017).
- Makówka, M., „Funkcje uczestnictwa w kulturze”, *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie* 742 (2007) 5–22.
- Tysza, A., *Uczestnictwo w kulturze. O różnorodności stylów życia* (Warszawa: PWN 1971).
- Urbanek, J., *Uczestnictwo młodzieży akademickiej w kulturze* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej 2002).
- Wieczorkiewicz, A., „Muzeum jako miejsce rytuałów współczesności”, *Religia i kultura w globalizującym się świecie* (red. M. Kempny – G. Woroniecka; Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 1999) 39–50.
- Zaręba, S.H. – Choczyński, M. (red.), *Konsumując coolturę. Europejska Noc Muzeów w Warszawie 2013* (Warszawa: Kontrast 2013).
- Zaręba, S.H. – Choczyński, M., „Rodzina i religia w czasie pandemii. Raport z ogólnopolskich badań socjologicznych PPPiW wśród młodzieży akademickiej w 2020 roku”, *Collectanea Theologica* 90/4 (2020) 157–172. DOI <https://doi.org/10.21697/ct.2020.90.4.07>.
- Zaręba, S.H. – Choczyński, M., „Warszawiacy w zwierciadle analiz socjologicznych PPPiW. Raport z badań wirtualizacji środowiska wielkomiejskiego w czasie pandemii 2021”, *Collectanea Theologica* 91/4 (2021) 195–211. DOI <https://doi.org/10.21697/ct.2021.91.4.08>.
- Zaręba, S.H. – Klimski, W. (red.), *Coolturalni. Europejska Noc Muzeów w Warszawie 2015* (Warszawa: Kontrast 2015).
- Zaręba, S.H. – Wiśniewski, R. (red.), *Cooltura instant. Europejska Noc Muzeów w Warszawie 2014* (Warszawa: Kontrast 2015).

ks. Sławomir H. Zaręba
Marcin Choczyński